

DOLMABAHÇE SARAYI RESTORASYON
SORUNLARI

LEMİ Ş. MEREY

Yüksek Mimar-Arkeolog
İMM Akademisi Mimarlık
Bölümü Mimarlık Tarihi ve
Restorasyon Kürsüsü Öğr.Öğr.

TARİHSEL YAKLAŞIM :

İstanbul'da XIX.yüzyılda inşa edilen en büyük ve önemli yapı hiç şüphesiz Dolmabahçe Sarayı'dır.

Bu Saray'ın inşa edildiği alan XVII.yüzyılların başında kıyısı servilerle örtülü bir koydu. Osmanlı donanması sefere, kıyıda yapılan büyük merasimle bu koydan hareket eder ve dönüşünde de törenlerle bu koyda karşılanırdı. Osmanlı padişahı sultan II. Selim (1566-1574) bu koyun arka sırtlarında bu günde ismi Bayıldım Bahçesi olan büyük koruda ilk olarak BAYILDIM Kasrı'nı inşa ettirdi. II.Selim yaz mevsiminin birkaç ayını bu kasırda geçiriyordu.

1614 yılında Sultan I.Ahmet bu kıyıdaki sahil şeridinin büyük törenlere elverişli hale getirilmesi için doldurtulmasını Sadrazam Nasuh Paşa'ya emreder. Binlerce amele Kaptanı Derya Halil Paşa'nın nezaretinde çalıştırılarak koy kısmen doldurulur. Bundan sonradırki bu alan DOLMABAHÇE adını alır ve padişah bahçeleri "Hadika-i Hassa" arasına katılır. Sultan I.Ahmet'ten sonra gelen padişahlar bu alan üzerinde kasırlar, köşkler yaptırmaya başlarlar. Ancak ilk büyük inşaat Sultan IV.Mehmet tarafından başlatılarak 1680 yılında bitirilir. Bu kasır deniz kıyısında olması ve ahşaptan yapılması nedeniyle kısa sürede harabolur. Bu harabiyette devamlı kullanılmamanın rolü de önemlidir. 1715 yılında Damat İbrahim Paşa bu köşkü esaslı şekilde onarttırarak padişahların kullanımına yeniden sunmuştur.

Sultan I.Mahmut 1741 yılında bu kasrın iki yanına yeni iki büyük bina daha inşa ettirerek yazlarını burada geçirmeye başlar.

Sultan III.Osman (1754-1757) bu üç binalı kasra bir dördüncü bina eklettirerek kullanma alanını daha genişletmiş olur. Bu kasırların ahşap olan kısımları 1755 yılında tamamen yanar.

Sultan III.Mustafa (1757-1774) yanan kasırların ayakta kalan kargir kısımları tamir edilerek üzerlerine yeni kasırlar inşa edilir.

Sultan I.Abdülhamit (1774-1789) bütün bu kasırları yıktırarak daha büyük ve dayanıklı binaların yapılmasını emreder. Böylece Dolmabahçe Sarayı'nın temelleri atılmış olur.

Sultan III.Selim'de (1789-1807) Melling'e dış cepheleri iyonik ve içerideki sütunları korint üslubunda yeni ve büyük bir köşk inşa ettirir. Bu saray da sadece yaz aylarında kullanılıyordu.

Sultan II.Mahmut (1807-1839) Topkapı Sarayı'nı çok kasvetli ve kullanışsız bulduğundan Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı kararlaştırır. 1809 yılında Dolmabahçe Sarayı'nı esaslı tamir ettirerek buraya taşınır. Böylece Topkapı Sarayı bütün teşkilatıyla boşaltılarak yalnız tahtan indirilen padişahların valde sultanlarına bırakılmış olur.

Sultan Abdülmecit (1839-1861) tahta çıkınca Dolmabahçe Sarayı'nın ihtiyaca elvermediğini görür ve daha geniş bir alanda Osmanlı İmparatorluğunun şanına uygun yeni biçimde ve günün koşullarına uygun bir saray yapılmasını ister. Kendisi YILDIZ Köşklere geçerek eski saray "eski Dolmabahçe Sarayı" 1842 yılında yıktırılır ve aynı yılda Mimar-ı Has Karabet Amira Balyan ve oğlu Mimar Nikogos Balyan tarafından yeni sarayın inşasına başlanır. Türk Barok'u üslubunda oluşturulan yeni DOLMABAHCÉ Sarayı 1853 yılında bitirilir, aynı yılda da kullanıma geçilir.

Dolmabahçe Sarayı'nın esas kütesini Selamlık "mabeyn-i hümayun", Muayede "taht" salonu, herame hümayun dairesi teşkil eder. Haremi hümayun dairesinin yan tarafında ayrı bir blok halinde Veliht dairesi inşa edilmiştir "Bugün Devlet Resim ve Heykel Müzesi binası". Büyük blokla veliaht dairesi aynı üslupta inşa edilmişlerdir.

Mabeyn-i Hümayun ile muayede kesiştiği yerden arka cepheye dikey olarak uzanan Camlı köşk bulunmaktadır. Saray hariminde hazine-i hassa, gedikli cariyeler, paşalar, musahipler, akağalar, baltacılar, mefruşat, hususi hazine daireleriyle matbahı amire ve hareket köşkleri ayrı üniteler halinde yerleştirilmişlerdir. Saray hariminin dışında da tiyatro, ıstabl-ı amire, hamlacılar, atıyye-i seniye ambarları, kuşhane mutfağı (1), eczahane, şerbethane, pastahane, tatlıhane, fıdla fırınları, un fabrikası, Bayıldım köşkü tertiplenmişti. Bütün bu yapılar deniz yönü hariç esas saray blokunu çevreliyorlardı. Saray bütünüyle yaklaşık olarak 250 000 m² lik bir alana yerleştirilmişti.

SARAY ESAS KÜTLESİNİN YAPI TÜRÜ :

Dolmabahçe Sarayı ile önemli olan müstemilat binaları denizden doldurulan kısma meşe kazıklar çakılarak üzerine yatay olarak teşkil edilen 100-120 cm kalınlığındaki çok sağlam horasan harçlı bir döşek üzerine inşa edilmişlerdir. Bu horasan harçlı döşegin içinde üç sıra halinde meşe hatıllardan oluşan bir ızgara sistemi bulunmaktadır. Meşe kazıklar 35-40 cm çapında olup her iki istikamette 40-45 cm aralıkla sağlam zemine ulaşacak boyda çakılmışlardır. Kazık boyları 7 ila 15 m. arasında değişmektedir. Yastık meşe hatılların kesitleri dikdörtgendir ve 20 x 25 - 25 x 30 cm liktir. Izgaralı horasan döşekler bina beden duvarlarını binanın ağırlığına göre dışarı taşmakta boyutlar değişmektedir. Deniz ile deniz cephesi arası tamamen kazık üzerine horasan döşeklidir. Kazıkların

-
- (1) Istabl-ı amire : Saray mensupları tarafından kullanılan arabaların binek hayvanlarının, kıymetli koşum takımlarının bulunduğu büyük bina grubu.
- Matbah-ı amire : Saray mensuplarının yemeğinin hazırlandığı mutfak.
- Hamlacılar : Saltanat kayıklarının ve onları kullanan denizcilerin barındığı büyük daire.
- Atıyye-i seniyye ambarları : İnşaat için gerekli her türlü malzeme ile yapıcılar grubunun bulunduğu binalar.
- Kuşhane mutfağı: Padişahın yemeğinin hazırlandığı özel mutfak.

sağlam zemine çakılması horasan harçlı döşegin rijit bir sistem olarak oluşturulması farklı ağırlıktaki kütlelerin tasmanını rahatlıkla önlemiştir. Bu tür uygulama binaların çok sağlam kalışları üzerinde başlıca etken olmuştur denilebilir. Sarayın dış beden duvarları taştan iç beden duvarları ise tuğladandır. Döşemeler ve çatı ahşap olup çatı örtüsü kurşundur. Döşemelerde yer yer demir gergilerle takviyeler yapılmıştır. Ayrıca, mücevheratin ve altın evaninin saklanması yangından korunması için tamamı taştan odalar ya da hacimler oluşturulmuştur. Böylece yapı yarım kargir sistemde oluşturulmuştur. Cephelerde değişik türlerde toparlama kesme taş kullanılmış, yüzlerine zengin kabartmalı çiçek motifleri işlenmiştir. Kullanılan taş türlerini şöyle sıralayabiliriz: Haznedar küfekisi, Şile ve Kandıra gresi, Malta taşı, Sarıyer taşı, Karamürsel OD taşı (ateşe dayanıklı türden bir taş), çıkarıldıkları yer kesin olarak bilinmeyen daha bir takım taşlar. Bu kadar farklı taş kullanılması Haznedar ve Safraköy küfekisinin ocaklarında tükendiğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle XVII. yüzyıl sonlarından itibaren yapımına başlanan büyük yapılarda farklı renk ve kalitede taş imalata rastlanmaktadır. Farklı renk görünümlerinin giderilmesi için taş yüzeylerinin tek renk badanayla boyanması bundan ileri gelmektedir. Ancak çiçek motifleri ve kat ve saçak silmeleri aynı tür taştan oluşturularak badana edilmemişlerdir. Keza mermer imalatta işlendiği gibi bırakılmıştır. Taşlar giydirme sisteminde işlenmişler, böylece taş kurlarındaki fire önlenerek taş ekonomisi sağlanmıştır. Bu devir yapılarının en önemli özelliği olarak farklı taş kullanılması ve giydirme tekniğinin uygulanması gösterilebilir.

Dış yüzlerdeki kolon ve başlıkları, piluntusları, baştabanları Marmara mermerinden oluşturulmuştur. Keza yer yer alınlıklar da mermerdendir. Saltanat kapılarıyla şeref merdivenleri de mermerdir.

Yapıların taşıyıcı sistemlerinde Romanya'nın çıralı çamı, duvar hatıllarında Ayancık meşesi, lambri ya da iç kapılarda Hint ve Afrika menşeli en kıymetli ağaç türleri kullanılmıştır. Ahşap döşemelerin tümü yer yer en kıymetli mozayık ve massif tabla parkelele kaplanmıştır. İç duvarlar mahallin önemine göre Stuka, mermer siva, su mermeri gibi kıymetli malzemeyle kaplanmıştır. Tavanlar

ve duvarlar yağlıboya ve altın yaldızla gölgeli zengin kalem işleriyle tezyin edilmişlerdir. Mısır'dan yollanan alabaster ile yapılan hünkar hamamı en nadide yapıtlardandır. İçeride yapılan kolonlar stuka yüzeyli olup içleri ahşap konstrüksiyondur. Kat döşemeleri hemen her yerde çift katlı kirişleme şeklinde yapılarak ağır avizelerin taşınması, titreşimlerin önlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca Muayede Salonundaki 5,5 tonluk ağır kristal avizenin taşınması için de kubbenin dışında ayrı bir taşıyıcı sistem yapılmış kubbe emniyete alınmıştır.

Sarayın kanalizasyonu da çok ileri bir teknikle oluşturulmuş denizin kirlenmesine kesinlikle engel olunmuştur. Çatiya düşen yağmur suları 30 cm çapındaki sırlı künklerle duvarlar içinden şakuli olarak indirilerek çok rahat ve kolay bir tahliye sağlanmıştır.

Mobilya ve mefruşatın korunması için deniz cephesiyle batı cephesindeki sert ağaçtan içli dışlı giyotin pencerelere saray camhanesinde özel olarak yapılan ultraviyole ışınların içeri girmesini önleyen eflatuna yaklaşan tonda camlar takılmıştır.

Kısacası inşaat en mükemmel şekilde uygulanmış, detaylar en uygun çözümleri getirecek nitelikte planlanmışlardır. Bu nedenledir ki büyük yapı uzun süre terkedilmiş olmasına rağmen "II.Abdülhamit bu sarayda sadece 45 gün kalmış daha sonra Yıldız Sarayı'na çekilerek 33 sene gibi uzun bir süre sarayı kaderiyle başbaşa bırakmıştır." bünyesinin sağlam ve mükemmelliği sayesinde ayakta kalabilmiştir.

SARAYIN BUGÜNKÜ KOŞULLARDAKİ YAKLAŞIK DEĞERİ :

Saray inşa edildiğinde 5 000 000 altın lira ile 13,5 ton altın sarfedildiği bazı kaynaklarda yazılıdır. Mefruşat için Abdülmecit' in 1 500 000 altın lirada vermiş olduğu bilinmektedir. Yalnız inşaat için sarfedilen para günümüz altın rayiciyle 8 850 000 000 TL. tutmaktadır. Mobilya ve mefruşat bedeli bu rakamın dışındadır "Bu da iki milyar ikiyüzelli milyon kadardır". Abdülaziz ile onu takibeden padişahların saraya getirdikleri mal değerleri bunun dışındadır.

Sarayın bugün işgal ettiği arsa değeri:

125 000 m² x 50 000 TL. 6 250 000 000.-TL

Saray binası:

Mabeyn, harem, veliaht dairesi, camlı köşk taban alanı:

15 725 m² x 225 000 TL. 3 528 125 000.-TL

Muayede salonu:

3 410 m² x 500 000 TL. 1 705 000 000.-TL

Çevre duvarları, hazinei hassa, mefruşat dairesi, rıhtım ve babalar, parmaklıklar, havuzlar, merasim kapıları, şeref merdivenleri, saat kulesi, kuşluklar, büyük döküm kapılar, hususi hazine:

650 000 000.-TL

12 133 125 000.-TL

ONİKİMİLYARYÜZOTUZÜÇMİLYONYÜZYİRMİBEŞ TÜRK LİRASI.

Tabii tarihsel değerler bu hesaba hiçbir şekilde katılamazlar.

SARAYIN ONARIM SORUNLARINI DAVET EDEN NEDENLER:

Dolmabahçe Sarayı'nın restorasyon problemlerine değinmeden, onarımı çabuklaştıran nedenlerin analizinin yapılmasında yarar vardır. Bu nedenler kısaca şöyle sıralanabilir:

- 1- FİZİKSEL ETKENLER: Büyük fırtınalar, depremler, gündüz gece ısı farkları,
- 2- KİMYASAL ETKENLER: Deniz suyundaki kimyasal maddelerin etkisi. Şiddetli lodos fırtınaları deniz suyu zerrelerini bina yüzeylerine savurduğunda kimyasal tuzlar dayanıksız olan taşların yüzeylerinde erimeler meydana getirmektedir.
- 3- Kullanma amacına ulaşılabilmek için bazı önemli yapı elemanlarının bitirilmeden kullanıma geçilmesi: Binanın hiçbir yerinde trotuvar yapılmamıştır. Bu bodrum sıvalarının kısa sürede güherçile oluşturup sıvaların erimesine neden olmaktadır. İnşaatin kısa sürede bitirilebilmesi için değişik harmanlardan getirtilen değişik boyutlardaki tuğlalar iç yüzlerde farklı siva kalınlıklarının oluşmasına nedendir. Bundan dolayı siva-

Her yer yer çok farklı kalınlıklara sahiptirler. 2-12 cm kalınlığa varan sıva kesitleri bulunmaktadır. Aynı yüzde farklı kalınlıktaki sıvaların farklı çalışması doğaldır. Bu ise ağır olan kısımların çatlayıp düşme nedeni olmaktadır.

- 4- PERİODİK BAKIM VE ONARIMLAR: Saray binalarında belirli süreler içerisinde yapılması gereken gözlemlerin yapılmaması, başlan-gıçta ufak bir müdahale ile giderilecek mahzurun, hemen kolay-ken giderilmemesi büyük onarımları davet etmektedir.
- 5- AMACI DIŞINDAKİ HİZMETLERE TAHSİS: Yapıldığı sıradaki hizmet amacı dışında bir işe tahsis edilmede önemli bir sorundur. Mefruşat dairesinin koruma göreviyle bulundurulan erlere tah-sisi müzeyyen nakışların bozulmasına, mozayık parke döşemelerin er postallarındaki nalça ve kabaralarla eriyip bozulmasına neden olmuştur. Değişik hizmetlere tahsis edilen ya da istimlak edilerek ortadan kaldırılan büyük yapı gruplarını saymakta da yarar vardır. Hamlacılar dairesiyle İstabl-1 amire istimlak edilip yıktırılmış, birincisi yola gitmiş ikincisinin yerine stadyum yapılmıştır. Ayrıca Matbah-1 amire de Devlet Malzeme Ofisine verilerek içerleri tamamen tadil edilmiş, sadece dört duvarı kalmıştır. Böyle amaç dışı kullanımlar daha çok sayıla-bilir. Eczahane, tatlıhane, pastahane, kuşane mutfaklarının bulunduğu binalarda askerlik şubelerinin tasarrufunda hüviyet-lerini tamamiyle yitirmişlerdir.
- 6- HARP GEMİLERİNİN İSTANBUL'U SELAMLAMALARI NEDENİYLE KURUSIKI TOP ATIŞLARI: Bu selamlama türü saray için çok tahripkar ol-maktadır. Kuvvetli kurusıkı atışlar binayı tümüyle sarsmakta, sıvaları çatlatmakta, yorgun malzemenin kırılıp kopmasına se-bep olmaktadır. Pencere ve kapı kasaları kuvvetli sarsılmalar-la ankraj yerlerinden boşalmakta, basılı sıvaları patlatmakta-dır. Kırılan camlarda önemli yekun tutmaktadır. Akıntıya baş vererek duran harp gemilerinin sarayı hedef alan top atışları kesinlikle önlenmelidir. Saray en çok zararı bundan görmektedir.
- 7- SÜR'ATLİ YOLALAN GEMİLERİN PERVANE SULARININ ETKİSİ: Hareket ve motor gücü çok yüksek gemilerin hızlı yolalmaları sırasın-da arkalarında taşıdıkları büyük su kütleleri torsiyonlu ha-reketleriyle deniz dibini etkilemektedir. Dolma olan saray ze-mininin kazıklar arasından yer yer boşalmalar olmaktadır. Rih-

timin zaman zaman çatlayıp yer yer ufak çaptaki çökmelerin sebebi budur. Beylerbeyi Sarayı bu yüzden tehlikeli duruma düşmüş, bu tehlike vaktinde görülerek tedbir alınmıştır. Ritim önünde oluşturulan büyük anroşman tehlikeyi gidermiştir. Korumada bu husus daima göz önünde bulundurulmalıdır, tedbir alınmalıdır.

- 8- SALON VE ODA HACİMLERİNİN YETERİNDEN ÇOK FAZLA EŞYA İLE DOLDURULMALARI: Taşıyıcı sistemi fazlasıyla yormaktadır. Devre dışı kalan sarayların bütün eşyaları da Dolmabahçe Sarayı'nda depolanmıştır. "Yıldız ve Çırağan Sarayları'nın eşyaları gibi." Fazla ağır olan bu mobilyalar ve kristal şamdanlar sorumsuz kişiler tarafından ne gibi tehlike doğuracağını bilmeksizin gösteriş amacıyla olmadık yerlere yerleştirilmişlerdir. Ayrıca farklı strüktürel yapıdaki eşyaların bir araya toplanmış olmaları da sakıncalar getirmektedir.
- 9- SARAYIN İÇTEKİ YOĞUN RUTUBETİNİN ALINMASI İÇİN ISITMA YAPILMAMASI: Kış aylarında saray içerisinin ısıtılması gereklidir. Sıvaların, yağlıboya gölgeli kalem işlerinin, stukaların bozulması ısıtmanın yapılmamasındandır. Ayrıca havalandırma manikalarının iptal edilerek devre dışı bırakılmalarından da büyük zararlar doğduğu belirtilmelidir.
- 10- ZİYARETÇİLERİN YAPTIĞI TAHRİBAT: Ziyaretçilerin ayakkabılarındaki halça ya da demir çiviler mozayık parkeler üzerinde aşınmalara, kırılmalara sebep olmaktadır. İlk ve orta okul öğrencilerinin büyük gruplardan oluşan gezileri de sakıncalıdır. Çok yoğun kıymetli eşya karşısında bakıp kalan grubun esas gruptan kopması halinde öndeki gruba yetişmek amacıyla koşmaya başlayan öğrencilerin ritmik hareketleri de çok zararlı olmaktadır.
- 11- BAKIM VE ONARIMI YÖNETECEK TEKNİK KADRONUN BİLİNÇLİ KİŞİLERDEN OLUŞTURULMAMASI: Restorasyonun temel sorunu olarak sıklıkla söylenebilir. Bugünkü zenaatkâr kadrosunda çiraklıktan ustaliğe gelmiş tek zenaatkâr yoktur. Saraya hademe ya da bekçi olarak alınan kimseler daha sonra zenaatkâr kadrolarına geçirilip kayırılmaktadırlar. Bu çok sakıncalı bir yoldur. Onarımlar için nasıl müdahale edileceğini bilememekte, olaylara sadece seyirci kalmaktadırlar. Hiç bir eğitim ve öğretim görmemiş bu kişilerle bakım, onarım yapılması olanaksızdır. Bundan daha tehli-

kelisi teknik kadroyu yöneten mimarların da restorasyon teknolojisini bilmeyen, restorasyon bilincine ulaşamayan kişilerden seçilmesidir. Yapı bilgisine sahip her mimarın restorasyon yapabileceğine inanarak restorasyon uygulamalarını yönettirmek çok sakıncalıdır. Çok iyi planlanmış düşey yağmur borularını onarmak yerine tamamen iptal ederek asma dereler oluşturmanın, birçok kıvrımlarla kornişleri geçmeye kalkan çinko düşey boruların ne gibi sakıncalar getireceği, uygulamayı yapan mimar tarafından bilinmeliydi. Kısa sürede yapraklarla tıkanan bu borular yarar getirmek yerine büyük zarar üreticileri olmuştur. 1910 tamirinde badanalı taş yüzeylerin daha güzel görünmeleri nedeniyle yağlı boyaya çevrilmesi de yarar yerine zarar getirmiştir. Yağmur suyunu boyanın etkisiyle kaybedemeyen, nefeslenemeyen taş yüzeyler don olayları nedeniyle özelliklerini kaybetmiş ve boya zarfı içerisinde kum haline dönüşmüşlerdir. Badananın özelliğinin nefeslenmeye yardımcı olduğu düşünülmeden bu yanlış uygulama yapılmıştır.

Katlardaki, çatı aralıklarındaki rutubetli havanın sirküle edilmesi için yapılan hava manikalarının iptal edilmesi de araştırma metodundan yoksun olmadan ileri gelmiştir. Nefeslenmeyen iç kısımlardaki ahşap kirişlerin duvarlara oturan kısımları vaktinden çok evvel çürümüştür. Ayrıca sıva ve stukalarda da bozulmalar bundan doğmuştur.

Teknik kadronun yanında sarayları yöneten idareci kadronun da yetersizliği çok önemli bir rol oynamaktadır. İşin ciddiyetini bilmeyen sorumlu makamdaki yöneticilerin meslek adamı olmalarında farklı bakış açılarının doğma nedeni olarak söylenebilir. Sorumlu idareciler restorasyonun müteahhitler eliyle yapılmasından yanadırlar. Yapılacak işin hakiki değerinin saptanmasına olanak sağlamayan 2490 sayılı artırma eksiltme kanunu ile restorasyon yapılamayacağı gerçeğini kabul etmemekte, kendi sorumluluklarını üzerlerinden atarak kurtuluş yolunu seçmektedirler. Restorasyon işi pahalı iştir. Kaldı ki onarımı istenen sarayın yapılması sırasında hiçbir şeyden kaçınılmamış, güzel ve sağlam olması için herşey yapılmıştır.

DOLMABAHÇE SARAYI'NIN RESTORASYONUNUN TEMEL SORUNU: Milli Saraylar yönetici kadrosu ile teknik kadronun yetenekli elemanlarla takviye edilmemesidir. Restorasyon için yeteri para T.B.M.M. Başkanlığınca sağlanmaktadır. Ancak verilen tahsisat bürokratik davranışlarla sarf olunamamaktadır. "1976 yılı tahsisatından yirmi milyon lira kullanılmaksızın geri çevrilmiştir."